

Історичні традиції та особливості легітимаційного процесу в Україні

Здійснюється узагальнення особливостей та історичний аналіз процесу легітимації влади у політичній системі України на різних етапах державотворення.

***Ключові слова:** політична влада, легітимація, легітимаційний процес в Україні.*

Українське суспільство пройшло складний, тернистий шлях до власної державності, який неоднозначно оцінюється дослідниками, фахівцями та громадянами. Більше того, рух в цьому напрямку продовжується. На різних етапах українського державотворення реалізовувалися й різні підходи, моделі, технології забезпечення легітимності влади. Треба зазначити, що аналіз проблеми легітимності влади в українській історії та сьогоденні є важливим засобом з'ясування та усунення причин попередніх прораханків та невдач у державотворенні. Ця проблематика, незважаючи на її суто наукову направленість та незрозумілість термінології для пересічних громадян, має значний вплив на суспільно–політичні процеси сучасної України. Звичайно, неможна пов'язувати усі державотворчі процеси лише з процесом легітимації та його особливостями, але і недооцінювати його теж недоречно.

Новітня історія України багата на приклади, які дозволяють по–новому поглянути на складний процес українського державотворення через призму легітимаційних процесів та зробити певні висновки, припущення щодо подальшого розвитку подій та перспектив української державності.

Модель державотворення будь–якої держави ґрунтується на традиціях та досвіді. Легітимність теж увібрала в себе значну частину уявлень, розуміння та історичного минулого народу. Досліджуючи традиції забезпечення легітимності влади в Україні, слід від початку усвідомити, що брак державотворчого досвіду вплинув і на легітимаційні процедури та технології.

Дослідження історичних традицій та особливостей дає унікальну можливість споглянути як на сьогодення, так і зазирнути краєм ока у майбутнє української державності, спробувати знайти причини поразок, негараздів та проблем, по можливості, упередити їх повторення у майбутньому. Саме це визначає теоретичну актуальність та практичну значущість дослідження.

На думку автора, українська модель та традиція забезпечення легітимності політичної влади є настільки цікавою, неповторною та показовою, що оминати її, не дослідивши, хоча б для початку поверхнево, було б

неприпустимо помилкою. Говорячи про особливості української моделі легітимації політичної влади, слід звернути увагу на взаємопов'язаність та взаємозалежність різноманітних суспільно-політичних процесів, науково-теоретичних досліджень в контексті владної легітимації.

У сучасній українській політології проблема історичних аспектів та традицій легітимаційного процесу в Україні розглядається переважно дотично, як певний аспект більш широких теоретичних та практичних проблем, що стосуються переважно сучасності (зокрема у роботах Є. Бистрицького [1], О. Білого [1], І. Бурковського [2], О. Дергачова [2]). Саме тому, існує потреба у комплексному аналізі зазначеної проблеми.

Отже, метою дослідження є узагальнення особливостей та історичний аналіз процесу легітимації влади у політичній системі України на різних етапах державотворення.

Можна почати з певного підґрунтя, що формує зазначені особливості. Так відсутність національно-культурної, мовної, світоглядної ідентичності, як запоруки свідомої легітимації влади, багато в чому унеможливує вибір раціонального шляху державотворення. Не вистачає знань, розуміння, відповідальності, бачення перспектив та стратегії досягнення бажаного результату. Та й однозначного розуміння того, що ж може та має стати результатом суспільно-політичних дій теж немає.

Надмірний зовнішній вплив на процес легітимації політичної влади знаходить відображення у численних заідеологізованих концепціях та теоріях, які певні сили весь час намагаються нав'язати суспільству задля вихолощення власної національної ідеї та заміни її космополітичним гаслами (на кшталт ідеї віртуально-примарної слов'янської єдності, євроінтеграції і т.д.), за якими криється, зазвичай, бажання розширення ареалу власного геополітичного впливу та нав'язування власної системи цінностей, в тому числі, і щодо моделей легітимації влади.

Процес державного будівництва в Україні здійснюється в умовах, коли зовнішньополітичні чинники відіграють більшу роль у визначенні стратегії, ніж це могло б бути. По-перше, як уже багато разів говорилося, здобуття незалежності Україною не було підкріплено деталізованою системою заходів, що виростала б на ґрунті певної історично сформованої й достатньо вкоріненої в масовій свідомості ідеології. Отож, через брак легітимної, загально визнаної концепції державотворення поступово зросло значення суто матеріальних і прагматичних вимірів у функціонуванні держави. Можна говорити навіть про рефлекторний, безініціативний характер сучасного державотворення в Україні. Ясна річ, що за такої ситуації, коли відсутня чи не найважливіша компонента стратегії ринкових реформ, а саме – відповідний соціально-психологічний клімат, сформований певними культурними традиціями, цілком імовірно стає реставрація вчорашніх світоглядних орієнтацій або експансія сильних, розроблених ідеологій, і насамперед – євразійської ідеології.

Пошуки посткомуністичною політичною елітою особливого «третього шляху» суспільно-політичного розвитку та інших форм політичної легітимації («розбудова держави», «науковий націоналізм», «національна ідея» тощо) змінюються нині на так звані євразійські пріоритети [1].

Характерною рисою вітчизняного легітимаційного процесу є його суперечливість, строкатість, уривчастість та хронічна незавершеність. Ані у владних структур, ані у суспільства не вистачає витримки довести певну

справу до логічного завершення. Зазвичай, коли справи йдуть гірше, аніж хотілося б, відбувається докорінна зміна державотворчої та легітимісної моделі, наслідком чого стає остаточна хаотизація суспільно–політичного життя.

Результатом цього є постійне та надмірне тяжіння до авторитарної моделі владарювання як всередині суспільства, так і серед правлячої верхівки.

На думку Є. Бистрицького, гасла сильної держави, «державності» є головними ознаками такої моделі, такого розуміння сучасних завдань української держави. Етнонаціональна модель держави робить ставку на міцну державну владу [1].

Проте в українських політичних реаліях ідеї етнонаціональних проєктів сильної держави спритно використав новий режим. Поступово очистивши від густого національного забарвлення попередню модель, він залишив лише одне гасло – державотворення.

Йдеться, фактично, про виникнення на залишках руху національного відродження принципово нової моделі, яку слід назвати моделлю силової легітимізації державної влади, або адміністративно–неономенклатурною легітимісною моделлю [1].

Домінанта примари «сильної влади» у суспільній свідомості визначає ставлення до проблематики легітимізації як до чогось складного, незрозумілого та, як наслідок, непотрібного. Нав'язливе бажання вирішити усі проблеми «одним махом», не вникаючи у їхню сутність, формує модель суспільної поведінки, що виражається у відстороненості суспільства від державотворення, політичного та державного управління. Мовляв, ми вам дали владу, а ви нам маєте забезпечити безбідне і безтурботне існування. Розуміння необхідності відповідальності, причетності, участі не є характерним для української системи взаємодії громадських інституцій та органів влади.

Так, Є. Бистрицький вказує, що етнонаціональна та етатистська версії легітимізації посткомуністичної влади спираються на соціально–психологічні рефлекси авторитарної особи.

Звідси випливає, з одного боку, прагнення підпорядкувати цим образом увесь правовий механізм, а також демократичний жаргон, а з другого – з'являються мрії про ідеального наглядча, налаштованість на «міцну руку» тощо.

Можна сказати, що з погляду індивіда, ладного визнати «сильну владу», остаточна невизначеність суспільних взаємин, притаманна демократії ситуація перманентного вибору сприймається як загроза авторитарно–патерналістським почуттям. Саме тому він готовий підтримати адміністративну агресію, в такий спосіб ідентифікуючи себе із владою і закладаючи ґрунт для псевдолегітимізації, тобто силової легітимізації.

Авторитарна свідомість повсякчас приречена відтворювати предмет своєї стурбованості й відчувати недовіру до образу, який позначає або репрезентує такий предмет. Один із найнадійніших способів (з погляду авторитарної свідомості) гарантувати ясність розуміння й сприймання, аналогічного образу, – це створення певної легітимної бази. Іншими словами, образ «чужого» має бути легко ідентифікований відповідно до тих чи інших юридичних процедур і таким чином достатньо контрольований [1].

Наслідком такої позиції є пасивна, а іноді, і деструктивна поведінка суспільства щодо ідеї власної державності. За такої ситуації державність у свідомості суспільства зникає раніше, ніж це відбувається де-юре чи де-факто. І тут немає різниці чи це власна державність, чи кооперована. Так, наприклад, протягом 1991 року населення України переважною більшістю голосів висловилося як за збереження СРСР (березневий 1991 року референдум про новий союзний договір), так і за створення незалежної держави (грудневий 1991 року референдум про незалежність). І таких прикладів в українській історії можна знайти доволі багато.

Суттєвий рисою процесу легітимації політичної влади в Україні є цілковита відсутність носіїв реальної харизми серед політичної еліти. Причому ця особливість є характерною для різних історичних періодів українського державотворення. Брак реальної харизми компенсується різноманітними моделями штучної харизматизації лідерів. Наслідком цього стає втрата суспільством орієнтації щодо напрямку державотворення. «Штучні лідери», намагаючись переконати суспільство в реальності своїх лідерських якостей та обґрунтованості власних претензій на володарювання, будь-що бажаючи відмежуватися від політики свої попередників, радикально змінюють державотворчий курс, методи управління і, як наслідок, модель легітимації влади, свідомо чи несвідомо заохочуючи суспільство до загострення протиріч та наростання зневіри у ідеї власної державності.

В історії держави та практиці владно-легітимаційних процесів яскраво прослідковується брак певного стрижневого елемента, який би міг об'єднати суспільство, дати йому надію та вказати напрямок подальшого руху, засвідчити спільність цілей суспільства та провладної верхівки. Цей елемент для кожної держави, історичної ситуації, суспільства є власним. Його неможливо запозичити чи використати як тимчасовий замітник. Він має увібрати в себе вистражданий досвід історичного минулого та турботу про майбутнє. Для когось – це національна ідея, для когось – релігійна спільність, для когось – турбота про збереження власної ідентичності чи примат прогресу та забезпечення кращого життя для прийдешніх поколінь, для когось – ідеологічна домінанта чи шлях самовизначення та свободи. Головне, що без цього елемента держава в довготривалій перспективі існувати просто не може. Якись атрибути та ознаки державності будуть існувати, але це буде лише тимчасове адміністративно-територіальне об'єднання із ситуативними цілями та невизначеною долею, яке, за великим рахунком, не цікаве ані тим хто керує, ані суспільству. Життя «одним днем» це, ймовірно, ментальна особливість певних спільнот та народів.

Таким чином, можна говорити, що становлення владних інституцій та модель легітимації влади в Україні дуже часто носить ситуативний характер, і не сприймається суспільством з належною серйозністю та відповідальністю.

Це свідчить про нерозвиненість політичної культури, свідомості та тяжіння до надмірного патерналізму. Складається враження, що значній частині населення держави немає різниці, в якій країні, в яких політичних реаліях жити, головне, щоб держава без надмірних зусиль з боку самої особистості подбала про її добробут.

Тож ідея громадянського суспільства апріорі є ворожою та неприйнятною, бо потребує від особистості активності, дій, відповідальності,

ініціативи. До того ж розуміння сутності цього громадянського суспільства, а тим більше бачення його перспектив, теж немає.

Задля подолання зазначених негативних особливостей, тенденцій та перспектив, розробляються різні концепції, технології та моделі, завдання яких – зміна світоглядних підвалин українського суспільства. Проблематика легітимності політичної влади і методів її забезпечення в цьому контексті є доволі актуальною. Зазвичай зазначені дослідження стосуються як виявлення причин, які визначають та загострюють хронічні хвороби українського державотворення, так і полягають у розробці методів та технологій протидії останнім.

Дослідники проблем українського державотворення в контексті легітимації виокремлюють кілька чинників, які могли б забезпечити, або які свого часу забезпечили, легітимацію політичних та державних інституцій України.

Зокрема, Є. Бистрицький виділяє наступні складові, які обумовили особливості легітимаційних процесів в Україні після здобуття незалежності на початку розбудови державності: національна ідея, етнонаціональна єдність, бажання ствердження моделі сильної влади та спроба сформувати дієві інституції громадянського суспільства.

«Держава – це уречевлена спільність народу. Це інституційно реалізований стан співжиття у вигляді війська, міліції, звичайно ж, чиновництва, вищої бюрократії, а крім того – інститутів права, моралі, традицій тощо. Що є основою нашої державної сув'язі, що легітимує владне утримання нас разом у державі Україна?» [1].

Однією з головних складових легітимаційної політики української влади початку 90-х років ХХ-го століття Є. Бистрицький вважає національну ідею. Проте, на його думку, національна ідея ще не є достатньою ознакою політичної організації нації. Вона є вираженням протоправової, протополітичної – природно-історичної сув'язі людей, їхньої родової організації.

Національна ідея – не є і не може бути поняттям власне політичного шару людських взаємин. Її таїна – це таїна легітимації певної влади. Ототожнення національної ідеї з режимом, що отримує соціально-політичну легітимність на її основі, призводить до виникнення небезпечної ситуації його самоузаконення і загрози політичної сваволі. Однозначне політичне витлумачення національної ідеї неодмінно зумовлює спрощене уявлення про легітимність.

Перші роки незалежності України засвідчили, що основою легітимності державної влади є наша етнонаціональна єдність, наше бажання утвердитися у вигляді певної етнокультурної форми співжиття. Державність мусить бути підпорядкована реалізації національної ідеї. Закріплюється модель етнонаціональної легітимації влади, або, спрощено, етнонаціональна модель української державності в кінці ХХ століття.

Є. Бистрицький зазначає, що досвід розвинутих демократичних країн засвідчує те, що модель та рівень легітимності державних та політичних інституцій незмінно поєднані з методом її досягнення, в тому числі і з моральною складовою державотворення та легітимації. Соціальний поступ є похідною від максимально демократичного політичного режиму.

Прихованість, нерозуміння того, що національна ідея безпосередньо не збігається з самою політичною організацією спільноти, а є лише осно-

вою політичної легітимації режиму влади, виявляється лише плином часу та практичним перебігом деструктивних (щодо організації суспільного життя) подій [1].

Проте, замість політичної консолідації української нації у суспільній думці спостерігається дедалі більше протиставлення національної ідеї – ідеалам громадянського суспільства.

Національна ідея та ідея державотворення виявилися занадто зручною формою для владних домагань посткомуністичної доби. Вони залишають поза увагою головний чинник сучасної державності – вільне визнання громадянами інституту держави, чим і є справжня демократична легітимація, утвердження держави через життя, інтереси, працю, бізнес кожного окремого громадянина.

І етнонаціональна модель легітимації держави, й адміністративно-неономенклатурна не здатні рахуватися з самоврядуванням, з громадянською самоактивністю людей. Сучасна влада вочевидь не встигає згори впливати на ті процеси, що виникають на хвилі посткомуністичних трансформацій, започаткованих скоріше не цією владою, а плином історії [1].

Хоча з–поміж теорії забезпечення легітимності політичної влади в Україні концепція національної ідеї, як стержневого елементу державотворення та легітимності влади, є найбільш розбудованою і відомою, слід зазначити також і інші концепції.

Так, у вимірі сучасної політики не слід забувати про глобалізаційні тенденції в сучасному світі, які знаходять відображення і в сфері політичних відносин. Тож і проблематика легітимності влади вже навряд чи може розглядатися як суто національна справа. Зовнішні фактори впливу на суспільно–політичний процес формують нові джерела легітимності, такі як транснаціональні корпорації, світові організації тощо. І з цим варто рахуватися, глобалізована економіка поступово перетворюється на глобалізовану політику, і методи забезпечення легітимності виступають тут як один з перших плацдармів політики – глобалізаційного поступу.

Не слід недооцінювати також потенціал поки віртуального для України, але впливового для певної частини світу, інституту громадянського суспільства, яке теж є дієвим гравцем владно–легітимаційного процесу. Рано чи пізно настане час, коли суспільство, читай конкретна особистість, змушена буде, або ж таки, маємо надію, що зрозуміє, що держава не поводитир і не опікун, а лише інструмент та шанс для самореалізації, і тоді громадянська активність відкриє нові форми та методи впливу на владу, в тому числі і через легітимаційні дії та процедури. Суспільство має усвідомити себе не лише джерелом влади та легітимності, але і дієвим учасником політико–легітимаційного процесу, в тому числі, свідомо взявши на себе відповідальність за надання права на володарювання. Суспільна відстороненість має змінитися суспільною ініціативністю та відповідальністю. І можливо тоді система та структура владних інституцій буде формуватися не за байдужої згоди, а на основі свідомого наділення владою тих, хто цього справді вартий.

В подальших роботах планується поглибити дослідження проблематики особливостей та тенденцій забезпечення легітимності політичної влади в Україні, приділивши увагу розробці авторської моделі легітимаційного процесу на основі реалій політичного життя, системи політичного

управління України, а також, продовжити розробка цілісної, перевіреної практикою, новітньої теорії владної легітимності.

Список використаних джерел

1. Бистрицький Є. Державотворення в Україні: шляхи легітимації / Євген Бистрицький, Олег Білий // Політична думка. – 1996. – № 1. – С.11–24.
2. Бистрицький Є. Проблема легітимації / Євген Бистрицький, Ігор Бурковський, Олександр Дергачов // Українська державність у XX сторіччі. Історико–політичний аналіз [Текст]. – К. : Політична думка, 1996. – С.318–320.
3. Шабров О.Ф. Пространство легитимности и специфика легитимации политической власти в России / О.Ф. Шабров // Материалы XXXIII Международной конференции «Информационные технологии в науке, социологии, экономике и бизнесе» ; Открытое образование. – 2006. – Приложение. – С.132–134.

Цокур Е.Г. Исторические традиции и особенности легитимационного процесса в Украине

Обобщаются особенности, и осуществляется исторический анализ процесса легитимации власти в политической системе Украины на разных этапах государственного строительства.

Ключевые слова: *политическая власть, легитимация, легитимационный процесс в Украине.*

Tsokur, Ye.G. The historical traditions and features of legitimation process in Ukraine

Generalization of features and historical analysis of power's legitimation process is carried out in the political system of Ukraine on the different stages of the state creation.

Key words: *political power, legitimation, legitimation process in Ukraine.*